

УДК 726:2-523](477.62):355.012(470-651.1:477-651.2)“20”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2024.02.095>

КУЗЬМЕНКО ЄВГЕНІЙ

аспірант Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9493-5160>

KUZMENKO YEVHENII

a postgraduate student of the first year of study at the Visual and Applied Arts Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9493-5160>

Бібліографічний опис:

Кузьменко, Є. (2024) Сакральні споруди Краматорщини в умовах російської агресії 2022–2024 років: втрати і шляхи відновлення. *Народна творчість та етнологія*, 2 (402), 95–105.

Kuzmenko, Ye. (2024) Sacred Buildings of Kramatorshchyna in the Conditions of Russian Aggression of 2022–2024: Losses and Ways of Recovery. *Folk Art and Ethnology*, 2 (402), 95–105.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2024. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

САКРАЛЬНІ СПОРУДИ КРАМАТОРЩИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2022–2024 РОКІВ: ВТРАТИ І ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація / Abstract

У статті досліджено стан сакральних споруд Краматорського району Донецької області напередодні та під час повномасштабної російської воєнної агресії 2022–2024 років. Висвітлено основні аспекти історії храмового будівництва на Краматорщині наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Зокрема, наголошено, що протягом означеного періоду відбувалося активне відродження Святогірської Свято-Успенської лаври; реставрувалися її храми: Свято-Миколаївський, Свято-Успенський, Свято-Покровський та ін. Водночас було відновлено знамениті лаврські скити: у сс. Адамівка, Богородичне, Долина, Тетянівка та в м. Святогірську. Водночас тривав активний процес будівництва церков в інших селах та містах району. Зауважено, що напередодні російського вторгнення 24 лютого 2022 року в Україну сакральна архітектура Краматорщини, передусім пов'язана зі Святогірською лаврою, була ядром її культурно-туристичного потенціалу.

У статті зібрано й систематизовано дані щодо пошкоджених і знищених храмів упродовж 2022–2024 років. Зокрема, з'ясовано, що за цей час постраждали 43 релігійні об'єкти, серед яких більшість належить до православних, хоча є також руйнування протестантської та ісламської культової архітектури. Встановлено, що основна частина святинь постраждала навесні 2022 року, переважно в травні, на території передусім Святогірської, а також Лиманської громади. Наголошено, що це пов'язано з активними бойовими діями за міста Лиман, Святогірськ та річку Сіверський Донець.

Варто зауважити, що постраждали не тільки сакральні споруди Святогірщини й Лиманщини, а також Костянтинівської, Краматорської, Слов'янської, Миколаївської, Олександрівської та Дружківської громад. Загалом констатовано, що повномасштабна війна завдала непоправних втрат культовим спорудам Краматорщини.

У статті також зазначено, що відновлення зруйнованих церков цілком залежить від подальшого розвитку воєнних дій. Натомість у храмах, які отримали легкі та середні пошкодження, здебільшого вже проведено заходи, спрямовані на усунення їхніх наслідків.

Насамкінець порушено питання про взяття на облік об'єктів сакральної архітектури, що мають історико-культурну цінність. Наголошено на тому, що перед місцевою владою Донецчини та інших областей України нині актуалізувалося завдання виявлення та взяття на облік об'єктів культурної спадщини.

Окреслена проблема має перспективи подальших досліджень на матеріалах решти районів Донецчини, а також інших областей України.

Ключові слова: пам'ятки культури, сакральні / храмові / культові споруди, лавра, церкви, храми, скити, російська агресія, втрати, руйнування, пошкодження.

The state of the sacred buildings in the Kramatorsk district of Donetsk region, on the eve and during the full-scale Russian military aggression of 2022–2024 is investigated in the article. The main aspects of the history of temples' building in Kramatorskshchyna during the late 20th – early 21st centuries are described. In particular, it is emphasized that during the specified period, the active revival of the Holy Mountains Lavra of the Holy Dormition has taken place; its churches of St. Nicholas, St. Dormition, and St. Pokrovsky, etc. have been restored. At the same time, the famous Lavra sketes are renewed: in the villages of Adamivka, Bohorodychne, Dolyna, Tetianivka and the city of Sviatohirsk. The active process of building churches has continued in the other villages and towns of the district. It is noted that, on the eve of the Russian invasion on February 24, 2022 into Ukraine, the sacred architecture of Kramatorskshchyna has been related primarily to the Holy Mountains Lavra. It has been the core of its cultural and touristic potential.

The data on damaged and destroyed churches for the period of 2022–2024 is collected and systematized in the article. It is found out, in particular, that 43 religious objects have been damaged during this time. Most of them belong to the Orthodox-Christian jurisdiction, although we also have destruction of Protestant and Islamic religious architecture, etc. It is ascertained that the main part of the shrines damaged in the spring of 2022, mainly in May, is situated on the territory of Sviatohirsk and Lyman communities. It is emphasized that this phenomenon is connected with active hostilities for the localities of Lyman, Sviatohirsk and the Siverskyi Donets river.

It should be mentioned, that not only sacred buildings of Sviatohirshchyna and Lymanshchyna are affected, but also of Kostiantynivska, Kramatorska, Slovianska, Mykolaivska, Oleksandrivska and Druzhkivska communities. In general, it is stated that the full-scale war has caused irreparable losses to the religious buildings of the Kramatorsk district.

It is noted also in the article, that the restoration of destroyed churches depends entirely on the further nature and development of hostilities. On the other hand, measures aimed at eliminating their consequences have already been carried out in the vast majority of temples those received light and are medium damaged.

Finally, the issue of taking into account objects of sacred architecture that have historical and cultural value is raised. It is emphasized that the local authorities of Donetsk region and other oblasts of Ukraine now face the urgent task of identifying and registering objects of cultural heritage.

The identified problem has prospects for further research on materials from other raions of Donechchyna and the regions of Ukraine.

Keywords: cultural monuments, sacred / temple / religious buildings, Larva, churches, temples, hermitages, Russian aggression, losses, destruction, damage.

Донецька область, передусім Краматорщина¹, багата на сакральні споруди. На її території розташована Святогірська Свято-Успенська лавра (м. Святогірськ), відроджена на межі ХХ–ХХІ ст.² Це – перлина краю, одна з п'яти лавр України та найбільших християнських святинь. Водночас неподалік Святогірська, у сусідніх селах Адамівка, Богородичне, Долина, Тетянівка тощо, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. віднов-

лено знамениті лаврські скити, знищені в роки радянської влади. До названих святинь щороку приїжджали десятки тисяч паломників і туристів з України та закордоння. Вони формували ядро культурно-туристичного потенціалу регіону. Крім того, у кожному великому місті (Краматорськ, Слов'янськ, Лиман) і селі району теж знаходимо значну кількість храмів, частину з яких зведено в ХІХ ст., але, попри це, вони навіть не пере-

бувають на обліку як пам'ятки та не мають пам'яткоохоронного статусу (табл. № 1).

24 лютого 2022 року почалася повномасштабна воєнна агресія росії проти України. З перших її днів ворог здійснив обстріли та килимові бомбардування цивільної інфраструктури, зокрема житлової забудови, об'єктів культурної спадщини, повністю знищуючи цілі населені пункти (міста Авдіївка, Бахмут, Мар'їнка, села Богородичне, Ласточкине на Донеччині). Згідно із Женевськими (1949/1950, 1977 рр.) та Гаазькою (1954 р.) конвенціями, такі дії вважаються грубим порушенням правил і звичаїв ведення війни, військовим злочином.

Протягом перших місяців бойових дій пошкоджено і знищено сотні пам'яток культури, серед яких – багато сакральних споруд [7]. Згідно з повідомленням Міністерства культури та інформаційної політики (МКІП) від 25 грудня 2023 року, на той час уже постраждало 872 пам'ятки [11]. Станом на 25 лютого 2024 року цей показник зріс до 945 об'єктів [12]. Хоча, імовірно, він вищий. До трійки лідерів серед областей, де зафіксовано втрати, згідно з останнім звітом МКІП, належать Харківська (235 об'єктів), Донецька (128) та Одеська (119) області. Водночас станом на 25 лютого 2024 року з-поміж районів Донеччини найбільше постраждав Краматорський (44 пам'ятки) [12]. Саме на його території (Святогірська й Лиманська громади) у 2022 році точилися запеклі бої. Нині він також піддається численним щоденним обстрілам, хоча основний «театр воєнних дій», унаслідок Харківського контрнаступу (вересень 2022 р.), змістився східніше.

Попри те що окреслена проблема актуальна, наразі вона не знайшла належного висвітлення у спеціальній науковій літературі. Наявні лише окремі наукові статті В. Купрійчука [5], О. Ковалевського [4], О. Рішняка [9], Н. Мусієнко [6], які побіжно стосуються проблеми.

Джерельну основу цієї статті становлять офіційні повідомлення центральних і міс-

цевих органів державної влади, передусім МКІП, інформаційно-довідкові статті на сайтах Слов'янської єпархії, Свято-Успенської Святогірської лаври, проектів «Храми під вогнем» (Український культурний фонд), «Ukrainian Institute» та «Зафіксовані воєнні злочини» тощо.

Мета статті полягає в комплексному розгляді пошкоджень і руйнувань сакральних споруд Краматорщини, зумовлених російською воєнною агресією 2022–2024 років, та можливих шляхів їх відновлення. Досягнення поставленої мети можливе за умови: (1) виявлення об'єктів сакральної архітектури на територіях районів, що постраждали внаслідок російського вторгнення; (2) визначення ступеня їх пошкодження; (3) зібрання фотоматеріалу, який підтверджує руйнування; (4) окреслення можливих шляхів відновлення пошкоджених та зруйнованих споруд.

За період від початку повномасштабного вторгнення (лютий 2022 – лютий 2024 рр.), згідно з нашими підрахунками (табл. № 1), на території Краматорського району пошкоджено та знищено 43 сакральні споруди³. За релігійною належністю більшість із них – православні релігійні об'єкти (понад 90 %), хоча пошкодження отримали також протестантські й ісламські об'єкти культової архітектури (мечеть у Костянтинівці) та ін. (табл. № 1).

Найбільша кількість руйнувань наразі припадає на весну 2022 року (28 об'єктів із 43, або 65,1 %), а саме на травень (приблизно 27 об'єктів із 43, або 62,7 %). Як бачимо, за цей місяць постраждала понад половина виявлених об'єктів. Територіально більшість окреслених втрат локалізується у Святогірській та Лиманській громадах (табл. № 1).

Упродовж весни – осені 2022 року⁴ внаслідок російських обстрілів та вібрацій від роботи військової техніки (у цей час відбувалися активні бої за Лиман, Святогірськ та річку Сіверський Донець) пошкоджень зазнали споруди Святогірської Свято-Успенської лаври, які розташо-

вані на Крейдяних горах і є частиною Святогірського державного історико-архітектурного заповідника (СДІАЗ) національного значення [2; 6; 7]. Зокрема, Свято-Миколаївський наскельний храм (XVII ст.), монастирські печери загалом та зокрема підземні церкви на честь Різдва Іоанна Предтечі, прп. Олексія, чоловіка Божого та прпп. Антонія і Феодосія (XVII–XIX ст.), Кирило-Мефодіївські сходи (середина XIX ст.), Свято-Успенський собор та Свято-Покровський храм (XIX ст.), а також інші будівлі, які не мають безпосередньо культового призначення: господарський, казначейський та готельні корпуси XIX – початку XX ст. (див. табл. № 1) [2; 7; 8; 10].

Унаслідок успішного Харківського контр-наступу лінію фронту було відсунуто від м. Святогірська, що зумовило зменшення інтенсивності обстрілів. Це дало можливість керівництву Лаври, за участю монахів та небайдужих мирян, а також за допомогою міської влади, здійснити заходи з усунення їх наслідків, які нині загалом завершено. Окремо слід зазначити, що подальші наслідки вібрацій для монастирського підземного комплексу та Свято-Миколаївської церкви, що розташовані в/на так званій Крейдяній скелі, передбачити неможливо. Можна лише проводити заходи з її зміцнення, щоб уникнути потенційного обвалу.

Значно гірша ситуація склалася з комплексами лаврських скитів (усього їх п'ять), які були зведені наприкінці XX – на початку XXI ст. і є в архітектурно-мистецькому розумінні унікальними для Донеччини та загалом Лівобережжя України. Особливо цікаві в цьому контексті дерев'яні споруди Всіхсвятського скиту в с. Тетянівка. Нині серед означених п'яти скитів повністю знищено три. Це Всіхсвятський (згорів на початку червня 2022 р.), на честь ікони Божої Матері «Усіх скорботних радість» в с. Богородичне (знищено разом із селом у травні 2022 р.), а також Свято-Георгіївський у с. Долина (травень 2022 р.) [4; 7; 9]. Водночас отримав пошкоджен-

ня середнього ступеня тяжкості скит на честь прп. Антонія та Феодосія Печерських у самому Святогірську, але зруйнований він не був. Схожа ситуація зі скитом на честь свт. Іоанна (Максимовича), еп. Шанхайського та Сан-Франциського в с. Адамівка. Обидва зазнали руйнувань у травні 2022 року (див. табл. № 1) [7].

Попри активні бойові дії найшанованіші лаврські святині збережено, зокрема святогірську чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, ікону Божої Матері «Усіх скорботних радість», а також моці святогірських угодників тощо.

Відновлення зруйнованих скитів можливе лише після закінчення бойових дій, після перемоги України. Воно вимагає серйозних фінансових вкладень, оскільки відбудувати потрібно з нуля. У цьому контексті неодмінно постає проблема доцільності в умовах економічних труднощів (пост)воєнного часу. Тим паче, що деякі населені пункти, де були розташовані означені святині, знищено (с. Богородичне), решта – спорожніли. Отже, за час повномасштабного вторгнення військ РФ на території Святогірщини пошкоджено або зруйновано 19 сакральних споруд (19/43), що становить 44,1 % від загальної кількості втрат по району.

Деяко менші за масштабністю пошкодження сакральних споруд на території Лиманщини (табл. № 1). Більшість із них отримали руйнування середнього ступеня тяжкості, серед них – комплекс сучасних споруд Свято-Покровського жіночого монастиря в м. Лимані (детальніше в табл. № 1). Водночас наявні й серйозні руйнування, зокрема храму щмч. Григорія, просвітителя Вірменії, початку XIX ст. у селищі Новоселівка (уціліли лише стіни) [1]. Наразі з відкритих джерел невідомо, чи проведено заходи, спрямовані на збереження цього об'єкта, хоча б від впливу природних умов. Окреслене питання вимагає невідкладного вирішення, оскільки внаслідок впливу опадів та перепаду темпе-

ратури руйнуються фундамент і стіни, які збереглися та які мають фактичну культурну цінність. Водночас слід зауважити, що означена церква не перебуває на обліку як пам'ятка та не має пам'яткоохоронного статусу. Подібна ситуація ще з двома храмами ХІХ ст. – Свято-Георгіївським у с. Олександро-Шульгине Костянтинівської громади та Свято-Олександрівським у с. Олександрівка Олександрівської громади [3]. Тож наразі на території Лиманщини пошкоджено або зруйновано 14 сакральних споруд (14/43), що становить 32,5 % від загальної кількості втрат по району. Загалом сукупні втрати храмових споруд Святогірщини та Лиманщини складають понад 76 %, або 33/43.

Водночас руйнування споруд сакральної архітектури, переважно легкого та середнього ступенів, також знаходимо в інших місцях Краматорщини. Відомо про три пошкоджені об'єкти на Костянтинівщині (3/43, або 6,9 %), зокрема, згаданий вище храм початку ХІХ ст. у с. Олександро-Шульгине та мечеть у м. Костянтинівці; по два на території Краматорської і Слов'янської громад (2/43, або 4,6 %) та по одному в Олександрівській, Миколаївській і Дружківській громадах (1/43, або 2,3 %) [3; 7].

Необхідно особливо наголосити на тому, що в Донецькій області, зокрема в Краматорському районі, багато унікальних

пам'яток культури не перебувають на обліку й не мають пам'яткоохоронного статусу. У цьому контексті варто передусім згадати про окремі церкви Свято-Успенської Святогірської лаври ХVІІ–ХІХ ст., а саме про Свято-Миколаївську, Свято-Успенську та Свято-Покровську, а також про низку вже названих сільських храмів ХІХ ст., які нині знищені. Тому перед місцевою владою Донецчини та інших областей України актуальним є завдання виявлення і взяття на облік об'єктів культурної спадщини. Отже, повномасштабна російська агресія щодо України завдала непоправних втрат сакральним спорудам Краматорщини. Унаслідок активних бойових дій, за два роки великої війни (2022–2024 рр.), передусім навесні 2022 року, переважно в травні, на території району постраждало 43 релігійні об'єкти, головним чином православні. Найбільше руйнувань культової архітектури зафіксовано на Святогірщині та Лиманщині. Відновлення зруйнованих споруд цілком залежить від подальшого характеру та розвитку воєнних дій. Щодо храмів, які отримали пошкодження легкого та середнього ступенів тяжкості, здебільшого вже проведено заходи, спрямовані на усунення їх наслідків. Окреслена проблема має перспективи подальших досліджень на матеріалах решти районів Донецчини та інших областей України.

Примітки

¹ Під Краматорщиною мається на увазі Краматорський район Донецької області, згідно з адміністративно-територіальною реформою 2020 року. Тут і далі всі назви регіонів подано та мають розумітися в тих межах, які визначені цією реформою.

² Лаврський ансамбль формувався впродовж ХVІІ–ХХІ ст.

³ Тут і далі всі відсоткові дані ґрунтуються на власних підрахунках.

⁴ Наймасштабніші обстріли території Лаври відбувалися в березні, травні, липні, жовтні 2022 року.

**Пошкоджені та зруйновані сакральні споруди
на території Краматорського району Донецької області
в ході повномасштабної воєнної російської агресії
(24 лютого 2022 року – 01 березня 2024 року)**

№	Назва	Дата пошкодження/ руйнування. Ступінь пошкодження	Охоронний статус
1–10	Комплекс сакральних споруд Свято–Успенської Святогірської лаври (Свято–Миколаївська церква XVII ст., підземні церкви на честь Різдва Іоанна Предтечі, Олексія, чоловіка Божого, прпп. Антонія і Феодосія та печери загалом (XVII–XIX ст.), Свято–Успенський собор та Свято–Покровський храм XIX ст., Кирило-Мефодіївські сходи середини XIX ст., сучасні церкви Різдва Пресвятої Богородиці і св. прав. Іоанна Руського, скульптура Пресвятої Богородиці; лаврські споруди несакрального призначення (у статистику не входять): казначейський, господарський та готельні корпуси, кузня (XIX – початок XX ст.). м. Святогірськ Святогірської громади Краматорського р–ну Донецької обл.	Весна–осінь 2022 р. Середній (пошкодження фасадів, вікон, покрівлі, внутрішнього оздоблення, а також монастирського підземного комплексу внаслідок вібрацій)	Перебувають на обліку і мають статус пам'ятки архітектури місцевого значення: (1) підземна церква на честь прпп. Антонія і Феодосія; (2) Кирило–Мефодіївські сходи; (3–6) господарський, казначейський та готельні корпуси, а також (7) монастирська кузня. Решта будівель не мають пам'яткоохоронного статусу. Загалом уся територія Лаври – частина Святогірського державного історико–архітектурно–заповідника (СДІАЗ)
11	Споруди чоловічого ставропігійного скиту на честь свт. Іоанна, єп. Шанхайського та Сан-Франциського, 2007–2018 рр. будівництва (храм на честь свт. Іоанна та всі інші скитські будівлі). с. Адамівка Святогірської громади Краматорського р–ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Середній (пошкодження фасадів, вікон, покрівлі, внутрішнього оздоблення)	Не перебувають на обліку
12–13	Споруди ставропігійного жіночого скиту на честь ікони Божої Матері «Усіх скорботних Радість», 2000–2005, 2009–2013 рр. будівництва (храм Пресвятої Богородиці «Усіх скорботних радість», Свято–Благовіщенський собор, решта споруд скиту). с. Богородичне Святогірської громади Краматорського р–ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Знищено	Не перебувають на обліку
14–15	Сучасні споруди Свято-Георгіївського ставропігійного чоловічого скиту (Свято-Георгіївський храм, каплиця на честь свт. Ігнатія (Брянчанінова), єп. Кавказького, та решта будівель скиту). с. Долина Святогірської громади Краматорського р–ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Знищено	Не перебувають на обліку

16–17	Споруди Всіхсвятського ставропігійного чоловічого скиту 2000–2009 рр. будівництва (храми на честь Всіх святих, Всіх святих в землі руській просіявших та решта скитських будівель). с. Тетянівка Святогірської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Червень 2022 р. Знищено	Не перебувають на обліку
18	Споруди ставропігійного чоловічого скиту на честь прпп. Антонія і Феодосія Печерських межі ХХ–ХХІ ст. м. Святогірськ Святогірської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Середній (пошкодження фасадів, вікон, покрівлі, внутрішнього оздоблення)	Не перебувають на обліку
19	Споруди ставропігійного чоловічого подвір'я на честь Володимирської ікони Божої Матері початку ХХІ ст. (церква на честь Володимирської ікони Пресвятої Богородиці). с. Микільське Святогірської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Середній (пошкодження вікон, фасадів, покрівлі, внутрішнього оздоблення)	Не перебувають на обліку
20–22	Комплекс сучасних споруд Свято-Покровського жіночого монастиря (Свято-Покровський храм, храм на честь Феодорівської ікони Божої Матері, храм на честь Святих Царствених Страстотерпців). м. Лиман Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Весна–літо–осінь 2022 р. Середній (пошкодження фасадів, вікон, купольних частин церков)	Не перебуває на обліку
23	Сучасний храм прп. Лаврентія Чернігівського. м. Лиман Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Легкий (пошкодження фасаду і вікон)	Не перебуває на обліку
24	Сучасна церква на честь Іверської ікони Божої Матері. м. Лиман Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Легкий (пошкодження фасаду і вікон)	Не перебуває на обліку
25	Сучасний Свято-Миколаївський храм. м. Лиман Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Середній (пошкодження фасаду, даху, вікон, внутрішнього оздоблення)	Не перебуває на обліку
26.	Сучасна будівля Свято-Володимирівської церкви–баптистерія. м. Лиман Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Середній (пошкодження фасаду, вікон, руйнування стіл, внутрішнього оздоблення)	Не перебуває на обліку

27	Храм на честь ікони Пресвятої Богородиці «Всецариця». м. Лиман Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Весна 2022 р. Легкий (пошкодження вікон і фасаду)	Не перебуває на обліку.
28	Храм на честь сщмч. Григорія, просвітителя Вірменії (1806 р.). с. Новоселівка Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Вересень 2022 р. Важкий (цілковите руйнування купольної та внутрішньої частин. Стіни вціліли)	Не перебуває на обліку
29	Свято-Миколаївський храм (2009–2014 рр.). с. Дробішеве Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	До жовтня 2022 р. Середній (пошкодження фасаду, вікон, купольної частини, внутрішнього оздоблення)	Не перебуває на обліку
30	Сучасна будівля храму апостола і євангеліста Іоанна Богослова. с. Шандриголове Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Середній (пошкодження фасаду, вікон, купольної частини, внутрішнього оздоблення)	Не перебуває на обліку
31	Сучасний храм свт. Феодосія Чернігівського. с. Ставки Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Травень 2022 р. Важкий (унаслідок прямого влучання російського снаряду зруйновано вівтарну частину церкви)	Не перебуває на обліку
32	Сучасний храм Різдва Пресвятої Богородиці. с. Шурове Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	До вересня 2022 р. Легкий (пошкодження фасадів і вікон)	Не перебуває на обліку
33	Сучасний храм св. блж. Матрони. с. Колодязі Лиманської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Жовтень 2023 р. Середній (пошкодження внаслідок пожежі)	Не перебуває на обліку
34	Свято-Ігорівський храм (2012–2017 рр.). м. Костянтинівка Костянтинівської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Лютий 2024 р. Середній (пошкодження фасаду, вікон, купольної частини)	Не перебуває на обліку

35	Свято-Георгіївський храм (1822 р.). с. Олександро-Шульгине Костянтинівської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Вересень 2023 р. Важкий (унаслідок прямого влучання російського снаряда знищено купольну та внутрішню частини, дах)	Не перебуває на обліку
36	Сучасна будівля мечеті. м. Костянтинівка Костянтинівської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Березень 2022 р. Середній (пошкодження даху, фасаду, вікон)	Не перебуває на обліку
37	Собор Святих Новомучеників і Сповідників (1995–2004 рр.). м. Слов'янськ Слов'янської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Липень 2022 р. Легкий (пошкодження фасаду, вікон)	Не перебуває на обліку
38	Будинок молитви «Церква Переможців» (сучасна будівля). м. Слов'янськ Слов'янської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Червень 2022 р. Середній (пошкодження даху, фасаду, вікон)	Не перебуває на обліку
39	Храм вайнашів. м. Краматорськ Краматорської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Червень 2022 р. Важкий (повне руйнування будівлі)	Не перебуває на обліку
40	Сучасна Свято-Георгіївська церква. с. Ясногірка Краматорської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Серпень 2022 р. Легкий (пошкодження фасаду, вікон)	Не перебуває на обліку
41	Свято-Олександрівська церква (будівля 1899 р.). с. Олександрівка Олександрівської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Лютий 2022 р. Середній	Не перебуває на обліку
42	Свято-Михайлівський храм. смт Райгородок Миколаївської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Середній	Не перебуває на обліку
43	Сучасний будинок молитви євангельських християн-баптистів. м. Дружківка Дружківської громади Краматорського р-ну Донецької обл.	Вересень 2022 р. Середній (пошкодження даху, фасаду, стіг, вікон)	Не перебуває на обліку

Джерела та література

1. Григорівський храм. *Храми під вогнем (Український культурний фонд)*. URL : <https://www.temples-under-fire.com/головна/новоселівка/> (дата звернення 01.02.2024).
2. Донецька обл., Краматорський р-н, м. Святогірськ, вул. Зарічна, 3. Святогірська Свято-Успенська Лавра (ансамбль XIX – початку XX ст.). *Зафіксовані воєнні злочини*. URL : <https://mkip.notion.site/3-e6560405abb34fc58c16729bd6714695> (дата звернення 01.02.2024).
3. Донецька обл., Краматорський р-н, с. Олександрівка. Церква св. Олександра Невського (будівля 1899 р.). *Зафіксовані воєнні злочини*. URL : <https://mkip.notion.site/293125d81f40465baca280d8331350d> (дата звернення 01.02.2024).
4. Ковалевський О. А. Особливості та перспективи застосування фото- та відеофіксації для збереження та реставрації культурної спадщини під час військової агресії в Україні. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство*. Київ : НАКККіМ, 2023. С. 198–203.
5. Купрійчук В. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану 2022–2023 рр. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. № 45. С. 36–41. DOI : <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.635>.
6. Мусієнко Н. Культурна спадщина України в контексті російсько-української війни. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2023. № 19 (2). С. 40–52. DOI : [https://doi.org/10.31500/1992-5514.19\(2\).2023.294622](https://doi.org/10.31500/1992-5514.19(2).2023.294622).
7. Перелік споруд релігійних спільнот України, що зазнали руйнувань внаслідок повномасштабного вторгнення росії (24 лютого 2022 року – 26 січня 2023 року). *Офіційний звіт ДЕСС*. URL : https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Perelik-na-2023-01-26_UKR.pdf (дата звернення 01.02.2024).
8. Покровський храм. *Свято-Успенська Святогірська лавра*. URL : <https://svlavra.church.ua/o-lavre/xramy-i-chasovni/pokrovskij-xram/> (дата звернення 01.02.2024).
9. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини XX – початку XXI ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*. 2022. Чис. 4. С. 159–174. DOI : <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.159>.
10. Успенський собор. *Свято-Успенська Святогірська лавра*. URL : <https://svlavra.church.ua/o-lavre/xramy-i-chasovni/uspenskij-sobor> (дата звернення 01.02.2024).
11. Через російську агресію в Україні постраждали 872 пам'ятки культурної спадщини. *Міністерство культури та інформаційної політики*. 09.01.2024. URL : <https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhnyu/> (дата звернення 11.03.2024).
12. Через російську агресію в Україні постраждали 945 пам'яток культурної спадщини. *Міністерство культури та інформаційної політики*. 05.03.2024. URL : https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-945-pamyatok-kulturnoyi-spadshhnyu/?fbclid=IwAR1j3CPapJvn3DnMr58qNtjSxr8mOizy_ODNdMXYlwL9hZkiW4OmcNEvY (дата звернення 11.03.2024).

References

1. ANON. St. Hryhorii's Temple. *Temples under Fire (Ukrainian Cultural Fund)* [online] [viewed 01 February 2024]. Available from: <https://www.temples-under-fire.com/головна/новоселівка/> [in Ukrainian].
2. ANON. Donetsk Oblast, Kramatorsk Raion, the City of Sviatohirsk, 3 Zarichna Street. Holy Mountains Dormition Lavra (Ensemble of the 19th – Early 20th Centuries). *Recorded War Crimes* [online] [viewed 01 February 2024]. Available from: <https://mkip.notion.site/3-e6560405abb34fc58c16729bd6714695> [in Ukrainian].
3. ANON. Donetsk Oblast, Kramatorsk Raion, the Village of Oleksandrivka. The Church of St. Oleksandr Nevskiy (building of 1899). *Recorded War Crimes* [online] [viewed 01 February 2024]. Available from: <https://mkip.notion.site/293125d81f40465baca280d8331350d> [in Ukrainian].
4. KOVALEVSKYI, Oleksii. Peculiarities and Prospects of Using Photo and Video Recording for the Preservation and Restoration of the Cultural Heritage during Military Aggression in Ukraine. *Cultural and Artistic Studies of the 21st century: Scientific and Practical Partnership*. Kyiv: National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts, 2023, pp. 198–203 [in Ukrainian].
5. KUPRIICHUK, Vasyl. State Management in the Field of Cultural Heritage Protection in the Conditions of Martial law in 2022–2023. *Ukrainian Culture: Past, Present, Ways of Development*, 2023, no. 45, pp. 36–41. DOI ID: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.635> [in Ukrainian].

6. MUSIENKO, Natalia. Cultural Heritage of Ukraine in the Context of Russian-Ukrainian War. *Artistic Culture. Relevant Problems*, 2023, no. 19 (2), pp. 40–52. DOI ID: [https://doi.org/10.31500/1992-5514.19\(2\).2023.294622](https://doi.org/10.31500/1992-5514.19(2).2023.294622) [in Ukrainian].

7. ANON. The List of Buildings of Religious Communities of Ukraine Destroyed in the Result of the Full-Scale Invasion of Russia (February 24, 2022 – January 26, 2023). *Official Report of the State Service of Ukraine in Ethnic Policy and Freedom of Conscience* [online] [viewed 01 February 2024]. Available from: https://dcss.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Perelik-na-2023-01-26_UKR.pdf [in Ukrainian].

8. ANON. Temple of the Protection. *Holy Mountains Dormition Lavra* [online] [viewed 01 February 2024]. Available from: <https://svlavra.church.ua/o-lavre/xramy-i-chasovni/pokrovskij-xram/> [in Ukrainian].

9. RISHNIAK, Oleh. Cultural Heritage in a Military Conflict: International Experience of the Second Half of the Twentieth – the Beginning of the Twenty-First Centuries and the Ukrainian Present Time. *Ukrainian Historical Journal*, 2022, no. 4, pp. 159–174. DOI : <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.159> [in Ukrainian].

10. ANON. Dormition Cathedral. *Holy Mountains Dormition Lavra* [online] [viewed 01 February 2024]. Available from: <https://svlavra.church.ua/o-lavre/xramy-i-chasovni/uspenskij-sobor/> [in Ukrainian].

11. ANON. 872 Monuments of Cultural Heritage have been Damaged Because of the Russian Aggression in Ukraine. *Ministry of Culture and Information Policy*. 09.01.2024 [online] [viewed 11 March 2024]. Available from: <https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/> [in Ukrainian].

12. ANON. 945 Monuments of Cultural Heritage have been Damaged Because of the Russian Aggression in Ukraine. *Ministry of Culture and Information Policy* [online] [viewed 11 March, 2024]. Available from: https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-945-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny/?fbclid=IwAR1j3CPapJvn3DnMr58qNtjSxr8mOizy_ODNdMXYlwL9hZkiW4OmcNEvY [in Ukrainian].

Надійшло / Received 12.03.2024

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 11.06.2024